

The Reading of Freedom and the Methods of Dealing with the Anxiety Caused by it in the Two Novels "Zahr al-Laymun and Other Stories" by Alaa al-Dib's and "Telk al-Raeha" by Sonallah Ibrahim Based on the Theory of Irvin David Yalom

Masoud Salmani Haghighi¹, Abbas Ganjali², Seyyed Mahdi Nouri Keyzoqani³

1. Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. E-mail: masoudhaghighi99@gmail.com

2. Corresponding Author, Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. E-mail: a.ganjali@hsu.ac.ir

3. Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. E-mail: sm.nori@hsu.ac.ir

Article Info

Abstract

Article type:
Research Article

Article history:

Received:
11, June, 2024

Received in Revised form:
16, July, 2024

Accepted:
27, July, 2024

Published online:
22, June, 2025

Keywords: psychoanalytic critique, freedom, Zahr al-Laymun and other stories, Telk al-Raeha, Irvin David Yalom.

Psychoanalytic criticism is one of the branches of literary criticism that is used in the analysis and evaluation of texts, especially literary texts such as novels and stories. One of the theorists of this field is Ervin David Yalom. In his theory of psychotherapy, he has pointed to the four ultimate concerns of death, freedom, loneliness and emptiness, and has also expressed a defense strategy for each of them. According to Yalom, freedom has aspects such as responsibility, choice and decision. In this essay, relying on the descriptive-analytical method and the psychological approach, the concept of freedom and the methods of dealing with the anxiety caused by it have been examined in two novels "Zahr al-Laymun and other stories" and "Telk al-Raeha". The result of the research shows that in the freedom part, sometimes the characters of two novels, especially the novel of Zahr al-Laymun and other stories, get confused and surprised in choosing and deciding between two or more, and they have to impose the fear of choosing one thing on themselves or submit to the choice of fate and destiny. Sometimes they consider themselves entitled to freedom and choosing a path and desire, and they try to achieve it, but sometimes they face a dead end and failure in realizing this freedom, and in other times, they bring freedom to themselves.

Cite this The Author(s): Baboli Bahmeh, E., (2025). The Reading of Freedom and the Methods of Dealing with the Anxiety Caused by it in the Two Novels "Zahr al-Laymun and Other Stories" by Alaa al-Dib's and "Telk al-Raeha" by Sonallah Ibrahim Based on the Theory of Irvin David Yalom. Journal of Adab-e-Arabi (Arabic Literature-Scientific), Vol. 17, No. 3, Serial No 45. Autumn, (43-62)- DOI:10.22059/jalit.2024.377869.612836.

Publisher: University of Tehran Press

<https://doi.org/10.22059/jalit.2024.377869.612836>

1.Introduction

Humans always face various issues and conditions throughout their lives. Among the issues that many people face are concerns such as fear of death, freedom, loneliness and emptiness. Existentialism as a philosophy that spread in Europe after the war years; It is the reflection of the destroyed world of Europe and the image of the state of fear and anxiety prevailing in the war-stricken people (Mohammadi Bayazidi et al., 2015: 153). The emergence of psychoanalysis was accompanied by the analysis of authors and their works, so that the relationship between psychoanalysis and literature became inseparable. The emphasis of psychoanalytic criticism was more on the analysis of novels; Because novels contain more content, which makes them better able to be analyzed (Amouri et al., 2019: 62). Today, methods have been mentioned to solve the fear caused by the four final disturbances (death, freedom, loneliness and emptiness). Some psychologists, including Erwin Yalom, suggest existential therapy. Existential therapy is not a therapeutic method, but rather a philosophical approach that affects the work style and performance of counselors and psychotherapists (Tasdeghi Johar and Abad, 1401: 89). Some literary texts, including novels, contain various aspects of these concerns. Literary texts, especially novels, because they are related to the psychological and emotional concepts of human beings, are a suitable platform for psychological investigation and analysis, and as a result, they can provide the basis for providing suitable solutions to solve psychological problems. Undoubtedly, understanding and knowing the dimensions of a literary work depends on knowing the achievements and theories of psychological knowledge, and it is by knowing these achievements that we can achieve a correct analysis of these works. In the past, philosophers examined freedom only from a purely psychological point of view, or they considered it to be a clear manifestation of the realization of human emotional or spiritual freedom (Mohsani Gerdkahi and Mousavi Gourabi, 2019: 129). In this research, the different aspects of freedom and the methods of dealing with the anxiety caused by it in two novels "Zahr al-Laymun and other stories " and "Tel al-Raeha" along with a selected story from it, "Arsin Lubin" based on the theory of Erwin David Yalom, are criticized and are examined so that the semantic and psychological layers hidden in it are crystallized.

2.Methodology

In this essay, relying on the descriptive-analytical method and the psychological approach, the concept of freedom and the methods of dealing with the anxiety caused by it have been examined in two novels "Zahr al-Laymun and other stories " and "Telk al-Raeha".

3.Discussion

We are not used to looking at freedom as a source of worry and anxiety. In our opinion, the concept of freedom is a positive concept, but in the framework of existentialism, freedom is a special meaning related to fear and anxiety. Existential freedom refers to the fact that humans are responsible for the creation of the world and their way of life, their powers and actions (May and Yalom, 2017: 97). Decision and choice means committing yourself to a chain of actions. According to Yalom, if a person does not act, there is no real decision, but the person has only played with the decision, a kind of failed determination (Yalom, 2009: 443).

4.Findings

The psychoanalytical criticism of these two novels based on Yalom's psychotherapeutic components has been effective in understanding the writing style and context of the two authors and their intellectual style, and it also helps the reader to get to the depth of the

The Reading of Freedom and the Methods of Dealing with the Anxiety Caused by it in the Two Novels "Zahr al-Laymun and.... 45
subject and the main profile of the two novels and the internal situations and conditions. Understand the psychology of the characters in it.

Through the investigation, it was determined that the concept of freedom and the ways to get rid of its anxiety in the novel "Zahr al-Laymun and other stories" by Alaa Al- Dib's were the most prominent and were closer to Yalom's approach. In fact, the author of this novel is more aware than Sonallah Ebrahim about the issues of existence, especially freedom, and the methods of treating the anxiety caused by it, and he crystallized it in his novel. It can also be said that due to the fact that Sanaullah Ebrahim spent some time in prison and also faced the unkindness and unkindness of those around him after leaving it, he tends to use the themes of loneliness, emptiness and despair, which The topic also made the paradigm of freedom and the methods of denying its anxiety to be less visible in his novel compared to Alaa al-Dib's novel.

In the freedom section, sometimes the characters of two novels, especially the novel "Zahr al-Laymun" get confused and surprised in choosing and deciding between two or more, and they have to impose the fear of choosing one thing on themselves, or submit to the choice of fate and fate, and sometimes They also consider themselves entitled to freedom and choosing a path and desire, and they try to achieve it, but sometimes they face dead ends and failure in realizing this freedom, and in other times, they bring freedom to themselves.

In the part of dealing with the fear caused by freedom and its various aspects, it should be said that the characters of the two novels adopted strategies such as the victim of innocence and the servant, justice and gratitude, coercion, loss of control and exchange (substitution), defense techniques against suffering and They have revealed the anxiety arising from freedom and its types.

خوانش آزادی و شگردهای مقابله با اضطراب ناشی از آن در دو رمان «زهر الیمون و قصص أخرى» علاء الدیب و «تلك الرائحة» صنع الله ابراهيم بر اساس نظریه اروین دیوید یالوم

مسعود سلمانی حقیقی^۱، عباس گنجعلی^۲، سید مهدی نوری کیدقانی^۳

masoudhaghighi99@gmail.com

abbasganjali@yahoo.com

sm.nori@hsu.ac.ir

۱. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

۲. نویسنده مسئول، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

۳. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

بحث علمی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۳/۲۲

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۴/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۵/۰۶

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۴/۰۱

نقد روانکاوی یکی از شاخه‌های نقد ادبی است که در تحلیل و ارزیابی متون به خصوص متون ادبی نظیر رمان و داستان کاربرد دارد. یکی از نظریه‌پردازان این حوزه اروین دیوید یالوم است. او در تئوری روان درمانی خود به چهار دلوپسی غایی مرگ، آزادی، تنهایی و پوچی اشاره و برای هر کدام از آنها راهکار دفاع نیز بیان کرده است. آزادی از نظر یالوم دارای وجوهی نظیر مسئولیت، انتخاب و تصمیم می‌باشد. در این جستار و با تکیه بر روش توصیفی - تحلیلی و رویکرد روانشناسانه مفهوم آزادی و روش‌های مقابله با اضطراب ناشی از آن در دو رمان «زهر الیمون و قصص أخرى» و «تلك الرائحة» مورد بررسی قرار گرفته است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد در بخش آزادی گاهی شخصیت‌های دو رمان به ویژه رمان «زهر الیمون و قصص أخرى» در انتخاب و تصمیم میان دو یا چند دچار سرگستگی و حیران می‌شوند و می‌بایست دلهره انتخاب یک چیز را بر خود تحمیل کنند و یا به انتخاب قضا و قدر تن دهند و گاهی نیز خود را در آزادی و انتخاب یک مسیر و خواسته محق می‌دانند و برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند که در بعضی مواقع در محقق ساختن این آزادی با بن‌بست و ناکامی مواجه می‌شوند و در برخی مواقع دیگر آزادی را برای خود به ارمغان می‌آورند.

واژه‌های کلیدی: نقد

روانکاوی، آزادی، زهر

الیمون و قصص أخرى،

تلك الرائحة، اروین دیوید

یالوم.

استناد: سلمانی حقیقی، مسعود، گنجعلی، عباس، نوری کیدقانی، سید مهدی؛ (۱۴۰۴). خوانش آزادی و شگردهای مقابله با اضطراب ناشی از آن در دو رمان «زهر الیمون و قصص أخرى» علاء الدیب و «تلك الرائحة» صنع الله ابراهيم بر اساس نظریه اروین دیوید یالوم. ادب عربی، سال ۱۷، شماره ۳، پاییز، شماره پیاپی ۴۵ - (۶۲-۴۳).

DOI:10.22059/jalit.2024.377869.612836.

۱. مقدمه

انسان همواره در طول زندگی خود با مسائل و شرایط مختلفی مواجه می‌شود. از جمله مسائلی که بسیاری از انسان‌ها با آن رو به رو می‌شوند، دلواپسی‌هایی نظیر ترس از مرگ، آزادی، تنهایی و پوچی است. وجود گرایی به عنوان فلسفه‌ای که پس از سال‌های جنگ در اروپا گسترش یافت؛ انعکاس دهنده جهان ویران شده اروپا و تصویرگر حالت دلهره و اضطراب حاکم بر مردم جنگ زده است (محمدی بایزیدی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۵۳). ظهور علم روانکاوی با تحلیل نویسندگان و آثار آنها همراه بود به صورتی که ارتباط روانکاوی و ادبیات ناگسستگی شد. تأکید نقد روانکاوی نیز بیشتر بر تحلیل رمان‌ها بود؛ چون رمان‌ها محتوای بیشتری را درون خود گنجانده‌اند که به این صورت قابلیت تحلیل بهتری دارند (عموری و دیگران، ۱۳۹۹: ۶۲). امروزه برای حل دلهره ناشی از اضطرابات چهارگانه غایی (مرگ، آزادی، تنهایی و پوچی) روش‌هایی ذکر شده است. عده‌ای از روانشناسان، از جمله اروین یالوم درمان وجودی را پیشنهاد می‌کنند. درمان وجودی یک شیوه درمانی نیست، بلکه رویکردی فلسفی است که بر شیوه کار و عملکرد مشاور و روان درمانگر تأثیر می‌گذارد (تصدیقی مؤخر و آباد، ۱۴۰۱: ۸۹).

برخی از متون ادبی از جمله رمان در بردارنده ابعاد گوناگونی از این دلواپسی‌هاست. متون ادبی به خصوص رمان‌ها، به دلیل آنکه با مفاهیم روانی و عاطفی انسان ارتباط دارد، بستری مناسب جهت بررسی و تحلیل روانشناسانه بوده و در نتیجه می‌تواند زمینه ارائه راهکارهایی مناسب جهت حل مشکلات روانی را فراهم سازد. بی‌گمان پی بردن و شناخت ابعاد یک اثر ادبی در گرو آشنایی با دستاوردها و نظریه‌های دانش روانشناسی است و با شناخت این دستاوردهاست که ما می‌توانیم به تحلیل درستی از این آثار دست یابیم. در گذشته فیلسوفان آزادی را صرفاً از منظر روان‌شناختی محض بررسی می‌کردند یا اینکه آن را جلوه بارز تحقق آزادی نفسانی یا روحی انسان می‌دانستند (محسنی گردکوهی و موسوی گورابی، ۱۳۹۹: ۱۲۹). در این جستار وجوه مختلف آزادی و شگردهای مقابله با اضطراب ناشی از آن در دو رمان «زهر الیمون و قصص آخری» و «تلك الرائحة» به همراه یک داستان انتخابی از آن یعنی «أرسین لوبین» بر اساس نظریه اروین دیوید یالوم مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرند تا از این طریق لایه‌های معنایی و روان‌شناختی نهفته در آن متبلور گردد.

۱-۱. پیشینه پژوهش

مقاله «خوانش اگزیستانسیالیستی رمان «ستاره آگوست» اثر صنع الله ابراهیم»، نوشته افضلی و اعرجی (۱۳۹۴)، چاپ شده در مجله ادب عربی، به بررسی مؤلفه‌های اگزیستانسیالیستی در رمان مذکور پرداخته است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد صنع الله ابراهیم کوشیده در رمان خود، شخصیتی رسم کند که تغییر دهنده هیچ واقعیتی در نظام خود نیست؛ اما برای رسیدن به یک تفکر آزادی بخش در ابتدا لازم دانسته بیان کند که نظام فکری و پندار ما از واقعیت غلط است و با ظرافت تمام در قالب یک نظام دیالکتیکی منفی بگوید که آنچه در عالم واقع وجود دارد، با برداشت ما از آن، فاصله دارد.

پایان نامه «جستاری بر کارکرد آزادی اگزیستانسیال از منظر اروین یالوم در نمایشنامه‌های آلبر کامو» نوشته عاشوری کیسمی، (۱۳۹۴)، استاد راهنما: میر علیرضا دریابیگی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، دانشکده هنر و معماری، آزادی اگزیستانسیال مورد نظر یالوم را در نمایشنامه‌های یکی از پیشگامان اگزیستانسیالیسم صده بیستم، آلبر کامو مورد بررسی قرار داده است. نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می‌دهد، آزادی و انتخاب جایگاه ویژه‌ای در نمایشنامه‌های کامو داشته است.

مقاله «بررسی مواجهه با رنج آزادی اگزیستانسیال و راه‌های گریز از رنج آزادی از منظر اروین یالوم و مولانا»، نوشته مظاهری و علیزمانی، (۱۳۹۶)، چاپ شده در مجله جستارهای فلسفه دین، به بررسی مؤلفه رنج آزادی و ارائه راهکارهای فرار از آن از دید یالوم و مولانا پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد مهم‌ترین عامل رنج از بودن آزادی در اندیشه یالوم نوع معرفت‌شناسی اگزیستانسیالیستی است که معتقد است انسان در این دنیا پرتاب شده است و برای ساخت خویش نه قانونی در اختیار دارد و نه مبدأ ماورایی وجود دارد تا او را راهنمایی دهد، اما در معرفت‌شناسی مولانا هم خدا وجود دارد هم قانون.

مقاله «بررسی و تحلیل مولفه‌های نیهیلیستی در رمان «تلك الرائحة» اثر صنع الله ابراهيم» نوشته نجفی حاجیور (۱۴۰۰)، چاپ شده در مجله نقد ادب معاصر عربی، مؤلفه‌های رمانتیسم سیاه، جلوه‌ها و نشانه‌های این جریان ادبی را در داستان «تلك الرائحة» ردیابی و تحلیل کرده است. نتایج به دست آمده در این پژوهش حاکی از آن است که در این داستان، گرایش به رمانتیسم سیاه از نوع هیجان‌مداری و احساس‌گرایی صرف نیست، بلکه با نگرشی دیالکتیکی و ارگانیسمی، تمام اجزاء، ساختار داستان و عناصر داستانی را در بر گرفته است.

تاکنون هیچ پژوهش یا پایان‌نامه‌ای مفهوم آزادی و شگردهای انکار اضطراب ناشی از آن در دو رمان «زهر الليمون وقصص أخرى» و «تلك الرائحة» را از نگاه یالوم مورد نقد و بررسی قرار نداده است که این مسئله در نوع خود یک نوآوری به شمار می‌رود.

۱-۲. سوالات پژوهش

۱. نقد روانکاوی دو رمان «زهر الليمون وقصص أخرى» و «تلك الرائحة» با تکیه بر رویکرد یالوم چگونه می‌تواند به دریافت لایه‌های زیرین محتوای دو رمان کمک کند؟
۲. مفهوم آزادی و راه حل درمان اضطراب ناشی از آن در کدام یک از رمان‌ها بیشتر یافت می‌شود و چرا؟

۱-۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

از آنجایی که نقد و بررسی متون به خصوص متون ادبی بر اساس نظریه‌های نوین نقد ادبی به منظور نمایان ساختن لایه‌های درونی و بیرونی یک اثر و پی بردن به مفاهیم و مضامین آن از ضرورت و اهمیت بالایی برخوردار است، لذا نگارش چنین مقاله‌ای می‌تواند برای پژوهشگران و علاقه‌مندان در آشنایی با فنون و نظریات مطرح شده برای بررسی متن و فهم هرچه بهتر محتوای آن راهگشا باشد. هر دو رمان به دلیل برخورداری از مؤلفه‌های مختلف اگزیستانسیالیسم

از جمله آزادی، قابلیت تحلیل و بررسی بر اساس رویکرد یالوم را دارند. به همین دلیل این دو رمان جهت بحث و بررسی گزینش شده‌اند.

۲. خلاصه دو رمان «زهر الیمون و قصص أخرى» و «تلك الرائحة»

زهر الیمون: عبدالخالق المسیری در سوئز و در اتاقی بر بام خانه‌ای قدیمی سکونت می‌گزیند و برای ساکنان آنجا از گذشته و اکنونش می‌گوید، گذشته‌ای با خاطرات دردناکش و اکنونی که ناامیدی و ناکامی و تباهی آن را فرا گرفته است. ناکامی و یأس شخصی او بخاطر آن است که منا، همسر مسیحی‌اش که علیرغم تفاوت دین از سر دلدادگی با وی ازدواج کرد، رهایش می‌کند. ولی سرخوردگی و ناکامی اجتماعی او بر اثر آن است که هر نوع بارقه‌ی امیدی در احیای خواسته‌ها و انتظاراتش را از دست می‌دهد. رمان درحالی به پایان می‌رسد که عبدالخالق از آخرین سفرش به قاهره بازگشته و نشانه‌های مرگ و تباهی از هر سو او را فرا گرفته است.

الشیخه: این داستان پیرامون روستایی است که نشانه‌های زندگی در آن محو شده و مردمانش دچار پوچی و ناامیدی شده‌اند. پس از مدتی فردی به نام الشیخه وارد روستا شده و در آنجا شور و نشاط خاصی ایجاد می‌کند. مردم برای حل مشکلات خود به اتاق کار مخصوص او مراجعه می‌کردند. مدتی می‌گذرد تا اینکه فردی غریبه به نام منسی وارد آن روستا می‌شود. منسی کم‌کم شیفته الشیخه می‌گردد و با او ازدواج می‌کند. در روستا فردی به نام جاد نیز زندگی می‌کند که از بیماری صرع رنج می‌برد. منسی، جاد را به دلیل رفتارهای آزار دهنده از جمله تبلیغ علیه شیخه دنبال می‌کند و در نهایت با ضربه‌ی عصا او را می‌کشد. داستان در حالی به پایان می‌رسد که شیخه از کشته شدن جاد، هراسان می‌شود و یک روز پس از بازگشت از محل کار، در منزل خود از دنیا می‌رود.

القاهره: قاهره داستان فردی است به نام فتحی که با فردی به نام عقيله آشنا می‌شود. عقيله یک زن ۳۰ ساله بدکاره و هوسرانی است که به دلیل بد رفتاری و حرف‌های زننده شوهرش با فتحی وارد رابطه می‌شود. با گذشت چند سال و با پیر شدن عقيله، فتحی به فکر جدا شدن از او و آزادی خود می‌افتد. او برای مدتی کوتاه از عقيله فاصله می‌گیرد و این موضوع باعث می‌گردد تا عقيله مدام درخیالات خود به او فکر کند. فتحی نیز در این برهه به دلیل اتفاقات پیرامونش دچار پوچی و تباهی می‌شود. او بالاخره با عقيله ازدواج می‌کند. فتحی، عقيله را زمانی که در داخل اتاق بر روی تخت دراز کشیده، به آغوش می‌کشد و سپس او را خفه کرده و به قتل می‌رساند.

الحصان الأجوف: در این داستان که راوی آن اول شخص مفرد است، روایت گر داستان فردی است که به همراه دوست خود به نام انور در یک آپارتمان در قاهره سکونت دارند. او با دوست خود در یک ساعت معین در میدان تحریر قرار می‌گذارد و ساعت‌ها منتظرش می‌ماند اما از او خبری نمی‌شود و به محل اقامت خود باز می‌گردد. پس از گذشت مدت زمانی دوستش می‌آید و با او اتفاقات گذشته را مرور می‌کند. فردای آن روز به سمت روستای خود می‌رود و در آنجا با دوستان و خانواده خود دیدار می‌کند. پس از دیدار با پدر و مادر خود، تصمیم می‌گیرد به مصر باز

گردد. در اتوبوس با فردی به نام فتنه آشنا می‌شود که این امر منجر به ازدواج با او می‌گردد. در کنار بیمارستان محل سکونت آنها، یک خانه قدیمی وجود دارد که فردی آشنا به نام زینب در آن زندگی می‌کند و کم‌کم حرکات او را زیر نظر می‌گیرد تا این که شیفته او می‌شود. پس از گذشت مدت زمانی متوجه نبود زینب شده و همچون یک اسب تو خالی در خیابان‌های قاهره پرسه می‌زند و احساس تنهایی و پوچی به او دست می‌دهد. به طرف قهوه خانه می‌رود و تمام اتفاقات را پیش خودش مرور می‌کند.

تلک الراحه: این رمان دربارهٔ شخصیتی است که از درگیری‌های درونی و روانی رنج می‌برد. این رمان با آزاد شدن قهرمان بی نام و نشان آغاز می‌شود. این قهرمان با حضور یک مأمور در برابر خود مواجه می‌شود که از می‌پرسد آدرس چیست؟ قهرمان داستان نیز در پاسخ به او می‌گوید آدرس و نشانه‌ای ندارم. مأمور نیز با تعجب از او می‌پرسد: پس به کجا می‌روی یا کجا اقامت داری؟ او هم در پاسخ می‌گوید: نمی‌دانم. من کسی را ندارم. مأمور نیز به او می‌گوید من هم نمی‌توانم تو را به همین سادگی رها کنم. به همین خاطر به منظور شناسایی محل اقامت باید هر شب به نزد تو بیایم. پس یک سرباز با تو همراه می‌شود. قهرمان داستان به همراه سرباز زندان در خیابان راه می‌افتند. این لحظات همان لحظاتی است که او دائماً در طول سال‌های گذشته خوابش را می‌دید. قهرمان ناکام داستان به اتفاق سرباز زندان به منزل برادرش می‌رود، اما او را قبول نمی‌کند و مسافرت را بهانه می‌کند. به منزل دوستش می‌رود که او نیز به دلیل حضور خواهرش در خانه، دست رد به سینه او می‌زند و قهرمان داستان به ناچار همراه با سرباز به زندان برمی‌گردد. شخصیت داستان فضای زندان را با سختی‌ها و تباهی‌هایش توصیف می‌کند و دوباره از زندان خارج می‌شود تا شاید مکانی را پیدا کند. به خانه خواهرش می‌رود و سرباز آدرس او را ثبت می‌کند؛ او هر شب باید رأس ساعتی خاص در این مکان حضورش را اعلام و در دفترچه ثبت کند.

روزمهرگی و نگاه منفی شخصیت اصلی داستان به جهان بیرون، در ارتباط با همه خود را نشان می‌دهد. همچنین او به دنبال تعیین دقیق زمان و مکان مرگ مادر است، پرسشی که پاسخش برای او بسیار مهم هم نیست! در این بین از طریق دنیای درون و ذهن، به گذشته‌های دور و دراز سفر می‌کند. این روند تا پایا داستان ادامه دارد اما آنچه در این داستان روایت می‌کند، تباهی، شکست، یأس و اندوه است. تابلویی است که نقاش آن، تنها، رنگ مرگ را بر آن پاشیده، رنگی که گهگاهی در این داستان به تیرگی بیش از حد می‌رسد (نجفی حاجیور، ۱۴۰۰: ۸۷).

اُرسین لوبین: این داستان که راوی آن اول شخص مفرد است روایت‌گر داستان شخصیتی است که با شک و ترس به یک مغازه کتاب فروشی نزدیک می‌شود تا رمان خود با عنوان «اُرسین لوبین» را که یک شخصیت داستانی است خریداری کند. زمانی که شخصیت داستان به جلوی در مغازه می‌رسد، صاحب آن را درحالت خواب می‌یابد. با ترس و استرس فراوان وارد مغازه می‌شود و دستش را بر روی پای کتاب فروش گذاشته او را از خواب بیدار می‌کند و به او می‌گوید دنبال یک رمان می‌گردم. رمان‌های موجود در کتاب فروشی را زیر و رو می‌کند اما رمان مورد

نظر خود را پیدا نمی‌کند. از صاحب مغازه می‌پرسد: آرسن لوپن داری؟ او هم در پاسخ می‌گوید: نه. پس از خرید کتاب مورد نظر خود از یک کتاب فروشی دیگر به خانه باز می‌گردد. وقتی به خانه می‌رسد پدرش به او می‌گوید: لباس‌هایت را بپوش برویم بیرون. از پدرش می‌پرسد کجا قرار است برویم؟ به او جواب می‌دهد به وقتش متوجه خواهی شد. پدرش او را به سمت دادگاه می‌برد تا مادر و مادر بزرگش را ببیند. پس از دیدار با مادر و بزرگش از دادگاه خارج می‌شوند. در خیابان چشمش به یک مغازه می‌افتد که در آن چند کتاب وجود داشت. از پدرش اجازه می‌گیرد تا یک رمان از آنجا بخرد. وارد مغازه می‌شود و از صاحب آن درخواست رمان می‌کند. کتاب فروش نیز چند رمان برایش می‌آورد. از میان کتاب‌ها، یک رمان جدید با عنوان آرسن لوپن در اعماق دریا که قبلاً آن را نخوانده است پیدا می‌کند. سپس با خوش‌حالی از مغازه خارج می‌شود و با پدرش به سمت خانه می‌رود تا هر چه زودتر این رمان را بخواند.

۳. واکاوی آزادی و انواع آن در دو رمان

اگزستانسیالیسم یا وجودگرایی به عنوان یکی از گرایش‌های فلسفی دارای مباحث متعددی است. دو مبحث اصلی آن عبارت است از: ۱_ آزادی در انسان همه چیز است ۲_ هیچ کس جز خود انسان مسئول سرنوشت خود نیست (افضلی و اعرجی، ۱۳۹۴: ۲۵). عادت نداریم به آزادی به عنوان یک منبع نگرانی و اضطراب نگاه کنیم. مفهوم آزادی در نظر ما یک مفهوم مثبت به شمار می‌رود اما آزادی در چارچوب وجودگرایی یک معنای خاص و مرتبط با ترس و اضطراب است. آزادی اگزستانسیال به این حقیقت اشاره دارد که انسان مسئول آفرینش دنیا و شکل زندگی، اختیارات و اعمال خود می‌باشد (مای و یالوم، ۲۰۱۷: ۹۷). تصمیم و انتخاب به معنای متعهد کردن خویش به زنجیره‌ای از کردارهاست. به اعتقاد یالوم اگر عملی از فرد سر نزنند، تصمیمی حقیقی هم در کار نبوده، بلکه فرد فقط با تصمیم بازی کرده است، گونه‌ای عزم ناکام (یالوم، ۱۳۸۹: ۴۴۳). در ادامه با انتخاب نمونه‌هایی از دو رمان به بررسی و نمود انواع آزادی و انواع آن پرداخته می‌شود.

إِنَّ التفكير في عقيلة أصبح ينتهي الآن دائماً بالرغبة في التخلص منها. ينتهي بأن يري نفسه حراً من جديد. أن يعود إلى هذا البار بدونها، أن تجلس بعيداً على مائدة أخرى، وألا تميل على مائدته لتهمس في أذنه بأشياء. ولكن حريته كانت تبدو كحل مستحيل (الدیب، ۲۰۰۸: ۴۵). ترجمه: فکر کردن درباره عقيله پيوسته به ميل به رهايي از او منجر می‌شد. منجر به اين می‌شد که فتحي دوباره خودش را آزاد ببيند. منجر به اين می‌شد که بدون او به اين ميخانه بازگردد و در آنجا به دور از او و بر سر یک سفره دیگر بنشیند و با او پیچ پیچ کند. اما آزادی او همچون یک رؤیا، غیر ممکن بود.

بدن ناتوان عقيله باعث شده بود تا فتحي دیگر حس گذشته را نسبت به او نداشته باشد و به فکر رهايي و دوري از او باشد. اما گویی آزاد شدن و رهايي از عقيله برای او به یک رؤيا تبدیل شده بود. به همین دلیل فتحي تصمیم می‌گیرد تا برای رسیدن به آزادی، شب‌ها از دست عقيله فرار کند، اما در نهایت تصمیم می‌گیرد تا روزها در کنار او باشد و شب‌ها خودش را از او مخفی

کند که این مطلب به آزادی فتحی اشاره دارد. می‌توان گفت اصرارهای عقیده مبنی بر حضور مداوم فتحی در کنار او باعث شده بود تا فتحی در کشمکش رؤیای آزادی خود باشد. در واقع اوضاع و احوال عقیده منجر به این شده بود تا فتحی خود را محکوم به آزادی و رهایی از او بداند. جمله‌های «أَنْ يَعودَ إِلَى هَذَا الْبَارِ بِدُونِهَا، أَنْ تَجْلِسَ بَعِيداً عَلَى مَائِدَةٍ أُخْرَى، وَأَلَّا تَمِيلَ عَلَى مَائِدَتِهِ لِتَهْمِسَ فِي أُذُنِهِ بِأَشْيَاءَ» بیانگر تلاش‌ها و دغدغه فتحی برای رسیدن به آزادی است. همچنین می‌توان گفت نویسنده با استفاده از این جملات دست و پا زدن شخصیت داستان در تنش و تقابل با عقیده به منظور آزادی خواهی و خارج شدن از قفس اسارت را متبلور ساخته است.

از طرفی دیگر باید گفت میل به این آزادی در نزد فتحی می‌تواند برای او رنج‌زا نیز باشد؛ چرا که پس از رهایی از عقیده باید رنج خاطرات و زمانی را که با او سپری کرده همواره با خود داشته باشد. همچنین جدایی از او می‌تواند به قیمت تنها شدنش تمام شود. علاوه بر این به نظر می‌رسد فتحی خود مسئول انتخاب نادرست و وقوع چنین شرایطی است که در آن گرفتار شده است. انتخاب عقیده به عنوان یک انتخاب ناصواب باعث رنج و نگرانی او شده است. همین انتخاب اشتباه او را در مخصمه تصمیم‌گیری و رسیدن به آزادی خویش قرار داده است. گاهی دغدغه آزادی به عنوان یکی از مسائل روان‌شناسی تحت تأثیر عوامل و فشارهای بیرونی قرار می‌گیرد. عوامل بیرونی نظیر قوانین و بایدهای جامعه، افکار، اتفاقات ناخوشایند و... که در دنیای پیرامون اتفاق می‌افتد. وضعیت عقیده به عنوان یکی از اتفاقات و شرایط ناخوشایند برای فتحی، آزادی او را تحت الشعاع قرار داده است.

اقتربت من الدكان في تردد. وعندما أصبحت أُمَام الباب اختلست النظر إلى الداخل فوجدت ما كنت أتوقعه. كان الرجل ممدداً على مقعد وقد كشف جلبابه عن عظمه ساق المتنفخه. وكان يتنفس بصوت مرتفع. وقفت عند الباب لا أدري ماذا أفعل (ابراهیم، ۲۰۰۳: ۷۷). ترجمه: با دو دلی به مغازه نزدیک شدم. جلو در رسیدم دزدکی نگاهی به داخل انداختم؛ همان طور بود که انتظارش را داشتم. صاحب مغازه روی تختی زوار در رفته دراز کشیده بود، ساق پای کلفتش را از درون عبا بیرون آورده بود و با صدای بلند خرناسه می‌کشید. جلو در ایستادم. نمی‌دانستم چه کار کنم (سلطانی، ۱۳۹۵: ۹۷).

در این مثال می‌توان دغدغه و دلواپسی آزادی و تصمیم‌گیری را به عنوان یکی از اضطراب‌ها و نگرانی‌های اگزستانسیال در نزد شخصیت داستان آرسن لوپین که از نوع اول شخص می‌باشد، مشاهده نمود. زمانی که او با شک و تردید به درب مغازه کتاب فروشی نزدیک می‌شود، نمی‌داند چه تصمیمی بگیرد. عبارت «وقفت عند الباب لا أدري ماذا أفعل» بر ناتوانی و مردود بودن شخصیت داستان در تصمیم و انتخاب دلالت دارد. او در نهایت با ترس و اضطراب ناشی از تصمیم و انتخاب وارد کتاب فروشی می‌شود. قرار گرفتن در کشمکش انتخاب و تصمیم‌گیری می‌تواند باعث دلهره و اضطراب گردد. گاهی مواجه شدن با افراد و شرایط خاص بستر ایجاد استرس و اضطراب ناشی از انتخاب و تصمیم را فراهم می‌کند. به هر روی باید گفت انسان با

درون‌نگری و احساس عمیق نسبت به اختیار و تصمیم‌گیری می‌تواند با اراده‌ای آزاد و بدون ترس دست به تصمیم و انتخاب بزند. موضوعی که وجودگرایان به ویژه اروین یالوم به آن اعتقاد دارند.

در بخشی دیگر از این داستان نیز شخصیت مزبور ناتوانی و ضعف در تصمیم‌گیری را نشان می‌دهد: **لكنها لم تطلب مني أجلس بجوارها. انصرفت عني تتأمل ما يجري في القاعة. وقفت حائرا لأدري ماذا أفعل** (همان: ۸۱). ترجمه: از من نخواست کنارش بنشینم. بی توجه به من، بر و بر به من آنچه در سالن اتفاق می‌افتاد نگاه می‌کرد. هاج وواج ایستاده بودم. نمی‌دانستم باید چه کار باید انجام بکنم (سلطانی، ۱۳۹۵: ۱۰۳). یکی از علت‌های تردید و ناتوانی در تصمیم‌گیری درگیری با برخی از اختلالات روانی است. شخصیت اصلی داستان در کنار پدرش زندگی می‌کند و مادرش بنا به یک سری از مسائل که در متن داستان ذکر نشده، از پدرش جدا شده است. می‌توان گفت جدا افتادگی از مادر که نقش کلیدی‌ای در تقویت و سلامت روح و روان و حفظ بنیان خانواده دارد، باعث ایجاد برخی اختلالات روانی مانند افسردگی، اختلال تمرکز و درک در شخصیت داستان شده و توان تصمیم‌گیری او را با مشکل مواجه کرده است. ابتلا به مشکلات روان‌شناختی نظیر اختلال در درک، تفکر، افسردگی، اختلال دو قطبی و... باعث کاهش توانایی تصمیم‌گیری می‌شود (<https://tvf.ir/cause-of-obsession-and-inability-to-make-decisions>).

كل ما أعرفه هو أننا نعيش كابوسا في منتصف النهار، هم يريدون أن يكسروا شيئا في داخلنا، يريدون أن يحولونا إلى بشر من نوع آخر، ونحن نتمسك بما في داخلنا كأنه حياة، المهم هو ألا نخرج على ظهورنا..خرجا ولم يكونا من الأموات (الدیب، ۲۰۰۸: ۱۸۴). ترجمه: همه آن چیزی که من می‌دانم این است که ما در کابوس نیمه روز هستیم و آنها می‌خواهند چیزی را در درون ما بشکنند، می‌خواهند ما را به بشری از نوع دیگری تبدیل کنند، در حالی که ما به آنچه که در درون ماست و شبیه زندگی است، متمسک می‌شویم و مهم این است که بر پشتمان از اینجا خارج نشویم (مرده از اینجا خارج نشویم). آنها زنده و مطابق با خواسته خود خارج شدند و جان سالم به در بردند.

عبدالخالق المسیری در پاسخ به سؤال دوست خودی یعنی فتحی نور الدین می‌گوید افراد ستمگر و زورگوی مصر به ویژه جمال عبدالناصر می‌خواهند ما را تبدیل به انسانی کنند که مطابق با خواسته آنهاست. شرایط سخت مصر و سیاست زور و سرکوب عبدالناصر باعث شده بود تا آزادی برای مردم آنجا به یک آرزو تبدیل شود و همواره برای رسیدن به آن تلاش کنند. عبدالخالق در ادامه خودشان را در خصوص موضوع آزادی و مسئولیت انتخاب محق می‌داند و می‌گوید اما ما مطابق با آنچه که در درون ماست عمل می‌کنیم. این حرف‌های عبدالخالق بیانگر دغدغه آزادی و انتخاب و تصمیم‌گیری است که در آنها متبلور شده است. او با دوستش تلاش می‌کنند تا از حق انتخاب و آزادی خود سرباز نزنند و با انتخاب و تصمیم‌گیری آزادانه به زندگی خود معنا ببخشند و از حالت تحجر خارج شوند.

همچنین می‌توان گفت عبدالخالق و دوستش به دنبال دستیابی به اصالت وجود و فردیت خود هستند، هر چند که در این مسیر دچار دلهره و رنج نیز می‌شوند. اصالت، یکی از ویژگی‌های فرد اگزیستانسیالیست است. در واقع، فردیت وجودی و اصالت، ظاهراً مستلزم یکدیگرند. یعنی به تعبیر فلسفه اگزیستانسیالیسم، انسان به همان نسبت که فرد متولد می‌شود اصیل نیز زاده می‌شود. لذا حقیقتاً اصیل بودن یعنی تحقق فردیت خود و بالعکس. «فردیت» و «اصالت» وجودی هر دو واژه‌های به دست آوردنی هستند. شخصی که از انتخاب و گزینش سرباز می‌زند و به سیمایی صرف در میان جمعیت یا مهرهای ناچیز در دستگاه دیوان‌سالاری تبدیل شده توفیق اصیل شدن را از دست داده است. بنابراین می‌توانیم شخصی را که زندگی‌اش را مطابق فرمان یا انتظار «همه» سپری می‌کند، غیر اصیل توصیف کنیم (فلین، ۱۳۹۱: ۱۰۹).

در نهایت آنها با تکیه بر قدرت، بصیرت، خودشناسی، عزم و اراده و تلاش فراوان، موانع موجود بر سر راه آزادی را برداشته و آن را برای خود محقق می‌سازند که این موضوع در عبارت «خرجاً ولم یكونا من الأموات» مشهود است. مفهوم آزادی با وجود موانع در زندگی گره خورده است. انسان از طریق اتکا بر قدرت خود در از بین بردن این موانع، مفهوم آزادی را احساس می‌کند (پروینی و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۳). گاهی در نحوه رفتار و انتخاب‌های آزادانه باید نسبت به شرایط بیرونی و خودمان تسلط داشته باشیم. خودشناسی یکی از روش‌های رسیدن به آزادی است. دو شخصیت مزبور با پی‌بردن به توانمندی‌ها و نیاز خود به آزادی، انگیزه رسیدن به آزادی را در خود تقویت نموده‌اند. احساس نیاز به آزادی در نزد این دو شخصیت بیانگر خودشناسی آنهاست که این امر را می‌توان از لایه‌های معنایی نهفته در عبارت «ونحن نتمسک بما فی داخلنا كأنه حياة، المهم هو ألا نخرج علی ظهورنا» دریافت نمود. خودشناسی شامل اطلاعاتی در مورد وضعیت عاطفی، ویژگی‌های شخصیتی، روابط، الگوهای رفتاری، عقاید، اعتقادات، ارزش‌ها، نیازها، اهداف، ترجیحات و هویت اجتماعی ماست

(<https://karboom.io/mag/articles/>)

إنها تحب هذا الرجل المصدم الذي يجلس حائراً أمامها علی الكرسي... تريد أن تمد له أي يد... أن تساعد بشيء ما.. إلا أنها لا تملك إلا الاستسلام للأشياء التي يجب أن يحدث... (الديب، ۲۰۰۸: ۶۵). ترجمه: او (عقیله) این مرد ضربه خورده‌ای را که در برابرش بر روی صندلی حیران و سرگردان نشسته، دوست دارد... می‌خواهد هر گونه دستی را به سمت او دراز و به گونه‌ای به او کمک کند... اما به جز تن دادن به آنچه که باید رخ دهد، ندارد.

بیماری سخت احمد برادر فتحی، به او ضربه روحی و روانی سنگینی می‌زند و او را دچار ترس و هراس می‌کند. فتحی همزمان با بیماری برادرش با عقیله آشنا می‌شود. عقیله به عنوان همدم و همراه فتحی می‌خواهد به او کمک کند تا شرایط و وضعیتش را تغییر دهد اما ناگهان احساس می‌کند تمام چیزها از قبل مقدر و نوشته شده است و او چیزی به جز تن دادن به آنچه که قرار است اتفاق بیافتد ندارد. می‌توان گفت میل به مسئولیت‌پذیری و انتخاب در درون عقیله می‌جوشد و او دغدغه و نگرانی آزادی در انتخاب و تصمیم‌گیری دارد. در واقع تصمیم دارد که به

فتحتی کمک کند اما تسلیم شدن در برابر رخدادهای حتمی این حق انتخاب و تصمیم را از او سلب می‌کند. اتفاقی که برای فتحتی رخ می‌دهد، عقیده را دعوت به مسئولیت‌پذیری اخلاقی و انتخاب و تصمیم‌گیری می‌کند تا او با پذیرش مسئولیت کمک رسانی به او، امید و دعوت به زندگی را به فتحتی برگرداند که در نهایت نمی‌تواند آزادانه و از روی میل شخصی اقدام به انتخاب کند؛ چراکه تن دادن به اتفاقات از پیش مقدر شده او را در کمک کردن و روحیه دادن به فتحتی ناامید و ناتوان می‌کند. عقیده به دلیل وجود عامل بیرونی به غیر از خودش و محدودیتی که برایش ایجاد شده، نمی‌تواند به صورت خودمختار و آزادانه دست به انتخاب بزند که همین امر او را با دغدغه انتخاب و آزادی مواجه نموده است.

خرج عبدالخالق المسیری ومعه فتحتی نورالدین من البار، فی هیئۃ جیش مهزوم.
قال فتحتی: أنا مسئول عن هذه البداية السيئة (الدیب، ۲۰۰۸: ۱۸۲). ترجمه: عبدالخالق المسیری و فتحتی نورالدین مثل لشکر شکست خورده از میخانه خارج شدند. فتحتی گفت من مسئول این شروع بد هستم.

فتحتی و عبدالخالق به همراه رستم پیمانکار و ناشد مراد روزنامه نگار وارد میخانه شدند. عمو سید صاحب میخانه برای آنها یک سفره کوچک آورد. رستم شروع کرد به سخنرانی کردن و از صدای بلند خودش لذت می‌برد. صدای کلمات رستم با صدای غذا با هم آمیخته شده بود. عبدالخالق از صحبت‌های پیاپی رستم به تنگ آمد و ناگهان بر سر او فریاد زد: بسه دیگه. رستم هم از فریاد و اعتراض عبدالخالق ناراحت شد و یک نوع دشمنی خاص در چشمانش برق زد. با او از بدی‌های منی می‌گفت و به او بخاطر عشق نافرجام و کوتاهش طعنه می‌زد. عبدالخالق از این شرایط به ستوه آمده بود. عمو سید با دیدن این صحنه‌ها ناراحت شد و تمام غذاها و ظروف را از مقابل آنها جمع کرد. در نهایت هنگام خروج از میخانه، فتحتی نورالدین به عبدالخالق می‌گوید من مسئول این اتفاق هستم. در این مثال فتحتی نورالدین به صورت آزادانه و خودآگاه، خود را مسبب و مسئول بروز این حادثه می‌داند و آن را انکار نمی‌کند.

اراده آزاد اغلب با مفاهیم مهم دیگری مانند مسئولیت‌پذیری اخلاقی (استحقاق، سرزنش، مجازات، تحسین، عدالت)، خود مختاری اصالت، خلاقیت، عزت نفس و عشق مرتبط است (بلیافسکی، ۱۴۰۱: ۷). مسئولیت معانی ضمنی زیادی دارد. افراد معتمد و قابل اطمینان را مسئول می‌نامیم. مسئولیت به معنای پاسخگویی قانونی، مالی یا اخلاقی نیز هست. مسئولیت یعنی ایجاد و تألیف. آگاهی از مسئولیت یعنی آگاهی از اینکه خود، سرنوشت، گرفتاری‌های زندگی، احساسات، و در نتیجه اینکه رنج‌هایمان را خود پدید آورده‌ایم. مسئولیت ارتباطی جدایی‌ناپذیر با آزادی دارد. در صورتی که انسان به شیوه‌های مختلف در برپایی جهان آزاد نباشد، مسئولیت، معنایی نخواهد داشت. آزادی فراتر از مسئول بودن در برابر دنیا است، علاوه بر آن فرد کاملاً در برابر زندگی خویش مسئول است، نه تنها فقط در برابر اعمال خود، بلکه در برابر کوتاهی‌های هم مسئولیت دارد (یالوم، ۱۳۸۹: ۳۱۴-۳۱۱). پذیرش یک مسئولیت می‌تواند دلهره‌آور و پیامدهای ناخوشایندی داشته باشد. ممکن بود پذیرش این مسئولیت توسط فتحتی نورالدین به ضررش تمام

شود. او با مسئول دانستن خود، مسئولیت علی را متبلور می‌سازد. مسئولیت پذیری علی می‌تواند در درون و بیرون یک محتوای اخلاقی ظاهر شود. نخست این که می‌تواند یک معنای خنثی داشته باشد، در حقیقت به معنای ایده‌علیت است. دوم اینکه مسئولیت‌پذیری علی را می‌توان در محتوای اخلاقی به کار بردو آن را یکی دیگر از شرایط لازم برای سرزنش شدن دانست (بلیافسکی، ۱۴۰۱: ۱۲۶).

۴. راه‌های مقابله با دلهره و اضطراب ناشی از آزادی و انواع آن در دو رمان

برای دفاع در برابر مسئولیت و انتخاب و تصمیم چند روش وجود دارد. یالوم به برخی از شایع‌ترین آنها اشاره کرده است که عبارت‌اند از: اجباری‌گری، جابه‌جایی مسئولیت و انداختن آن به دوش دیگران، انکار مسئولیت (قربانی بی‌گناه)، از دست دادن کنترل، دوری از رفتار خود مختار و ناهنجاری در تصمیم‌گیری (یالوم، ۱۳۸۹: ۳۱۹). راهکارهای دیگری نیز وجود دارد که مهم‌ترین آنها معاوضه یا چشم پوشی، انداختن تصمیم و انتخاب بر عهده فرد یا چیز دیگر است (همان: ۴۵۳).

یکی از دفاع‌های پویه شناختی شایع در برابر آگاهی از مسئولیت، خلق دنیایی روانی ست که فرد در آن آزادی را تجربه نمی‌کند، بلکه میان بعضی نیروهای وسواسی و مقاومت ناپذیر بیگانه با ایگو (غیرمن) در نوسان است. ما این دفاع را «اجبار وسواسی یا اجباری‌گری» می‌نامیم. در جابه‌جایی مسئولیت فرد به منظور گریز از مسئولیت آن را بر دوش فرد دیگری می‌اندازد (همان: ۳۲۰). در اختلال درخواست و اراده همانطور که سارتر همیشه به ما گوشزد کرده، زندگی فرد را انتخاب‌هایش می‌سازد. فرد اراده می‌کند آنچه هست باشد. اگر فرد از خودسازی بهراسد، در آن صورت با کرختی درخواست یا احساس، با انتخاب نکردن یا مسئولیت انتخاب خود را بر دوش دیگر افراد، نهادها یا وقایع بیرونی گذاشتن، از اراده کردن می‌پرهیزد (همان: ۳۲۷). در ادامه با ذکر مثال‌هایی از دو رمان به تحلیل تکنیک‌های دفاع در برابر دلهره و اضطراب ناشی از انواع آزادی پرداخته می‌شود:

۴-۱. انکار مسئولیت از طریق قربانی بی‌گناه و جا به جایی

كنت أفكر وأنا أقتلها في أنني لست مسئولا عن شيء، أفكر في أنني عبد لسيد كتب كل الأقدار. في أنني مواطن مطيع مؤمن وبرئ قتلها وأنا خائف... وضعيف... عاجز حتى عن تصور الأمل... تأكدت أنني لم أترك أثرا... إن حياتي لن تلوث الجيل القادم وأن الدنيا لن تشهد فتحي آخر... وأحسست بعد ذلك براحة. وأنتم تعرفون بعد ذلك سير التحقيق إن الذي أريد أن أقوله أنني أتهم نفسي.. أتهم أشخاص آخرين.. ولكني وحدي الضحية.. بقية المتهم هربوا.. بعضهم يجلسون الآن مختفيا هلف كراسي القضاة (الديب، ۲۰۰۸: ۹۱). ترجمه: داشتم به این فکر می‌کردم که من مسئول چیزی نیستم... به این که من بنده کسی هستم که تمام سرنوشت‌ها را رقم زده است... به این که من یک شهروند مطیع، با ایمان و بی‌گناهی هستم... من او را کشته‌ام در حالی که هراسان و ضعیف هستم... حتی ناتوان از تصور امید و آرزو... مطمئن هستم که من اثری برجای نگذاشته‌ام... زندگی من هرگز نسل آینده را آلوده نکرده و دنیا نیز هرگز شاهد فتحي دیگری نخواهد بود... پس از آن احساس راحتی کردم.

شما بعد از روند تحقیق و بررسی خواهد فهمید، چیزی که من می‌خواهم بگویم این است که من خودم و دیگران را متهم می‌کنم. اما من تنها قربانی هستم. بقیه متهمان فرار کردند برخی از آنها الان در پشت صندلی قضات مخفی شده‌اند.

پس از این که فتحی عقيله را می‌کشد، توسط نیروهای امنیتی دستگیر و به دادگاه منتقل می‌شود. در آنجا ابتدا فتحی خود مسئول هیچ چیز نمی‌داند اما در ادامه با بی‌گناه، ضعیف و ناتوان خواندن خود و بنده سرنوشت و تقدیر بودن، مسئولیت قتل عقيله را در برابر قاضی انکار می‌کند و سپس با استفاده از تکنیک استثنا بودن، خود و زندگی‌اش را از این قضیه مستثنا می‌کند. یکی از روش‌های انکار مسئولیت، خود را قربانی بی‌گناهی، ناتوان دیدن و پناه بردن به اموری چون تقدیر و قسمت است. فتحی خود را قربانی بی‌گناهی و اتفاقاتی می‌بیند که علیرغم میل باطنی رخ داده‌اند که این امر را می‌توان در جملات «كنت أفكر وأنا أقتلها في أنني لست مسؤولاً عن شيء، أفكر في أنني عبد لسيد كتب كل الأقدار. في أنني مواطن مطيع مؤمن وبرئ قتلتها وأنا خائف... وضعيف.. عاجز حتى عن تصور الأمل» مشاهده نمود. فتحی قبل از هر چیزی تنها دلیل قتل عقيله را به دنیا نیاوردن فرزند عنوان می‌کند. انکار مسئولیت به فرم قربانی بی‌گناهی شکل خاصی از مسئولیت گریزی است که فرد خود را قربانی بی‌گناه وقایعی می‌بیند که خود علیرغم میل باطنی و ناخواسته به بار آورده است و به این ترتیب مسئولیت را انکار می‌کند. این نوع انکار اغلب در افرادی که به عنوان شخصیت‌های هیستریونیک شناخته می‌شوند دیده می‌شود (یالوم، ۱۳۸۹: ۳۲۴).

یکی دیگر از روش‌های نفی و انکار مسئولیت، جابه‌جایی است. فتحی پس از متهم کردن خود، زرنگی کرده و معتقد است دیگران نیز مسئول این مشکل او هستند بنابراین مسئولیت کشته شدن عقيله را بر دوش دیگران هم می‌گذارد و آنها را نیز متهم می‌کند که عبارت «أريد أن أقوله أنني أتهم نفسي.. أتهم أشخاص آخرين.. ولكنني وحدی الضحية.. بقیة المتهم هربوا» دال بر این موضوع است. به عقیده یالوم بسیاری از افراد با جا به جایی و انداخت مسئولیت بر دوش دیگران، از آن دوری می‌کنند. پذیرش مسئولیت پیش شرط تحول درمانی است. تا زمانی که فرد معتقد است دیگری یا نیرویی بیرونی، مسئول مشکل یا ملال اوست، تعهد به تحول فردی معنایی چه معنایی دارد، مردم برای یافتن راه‌های پرهیز از آگاهی نسبت به مسئولیت، زرنگی و ذکاوت خستگی ناپذیری از خود نشان می‌دهند (همان: ۳۲۲-۳۲۱).

۴-۲. انکار مسئولیت انتخاب از طریق از دست دادن کنترل

قام واقفا في الصالة تحرك حولها حركة عصبية لا معنى لها (الدیب، ۲۰۰۸: ۴۱). ترجمه: بلند شد و در سالن ایستاد و با حالت عصبی و غیر عادی اطراف او راه رفت. حرکاتی که برای عقيله بی‌معنا و توجیه ناپذیر بود.

یکی از شیوه‌های نفی مسئولیت و انتخاب، از دست دادن کنترل است. فتحی از سوی معشوقه خود مورد آزار و اذیت کلامی و رفتاری قرار می‌گیرد که همین امر او را در برابر مسئولیت انتخاب میان دو احساس متضاد و در نهایت انکار آن قرار می‌دهد. او به منظور نفی و انکار آن از روش از

دست دادن کنترل استفاده می‌کند. به طوری که از جای خود بلند می‌شود و با از دست دادن کنترل خود، اقدام به انجام حرکات عصبی و غیر طبیعی می‌کند. عبارت «تحرک حولها حرکت عصبیه لا معنی لها» به اختلال کنترل از سوی فتی اشاره دارد. انکار مسئولیت به روش از دست دادن کنترل، شیوه دیگر مسئولیت‌گریزی آن است که فرد موقتاً (کنترلش را از دست می‌دهد) بعضی بیماران موقتاً وضعیت غیرمنطقی و نامعقولی به خود می‌گیرند که ممکن است در آن غیرمسئولانه برخورد کنند، چون رفتارشان در آن شرایط حتی برای خودشان توجیه پذیر نیست (یالوم، ۱۳۸۹: ۳۲۵).

۳-۴. رهایی از اضطراب ناشی از تصمیم‌گیری از طریق اجباری‌گری

وخرج حسن وقال لی: دورک. وأخذته جانباً وقلت له: لن أستطيع. ونظر إلیّ بدهشة: کیف؟ قلت: لأدري. لیست لدی رغبة. وهزنی وقال: لكن يجب أن تدخل. هذه مسألة مهمة. وقلت له إنی أدرك ذلک لکنی لأستطيع. قال تعال. دفعنی نحو الباب ودخلت (ابراهیم، ۲۰۰۳: ۵۴). ترجمه: حسن بیرون آمد و گفت: نوبت توست. او را کنار کشیدم و گفتم: نمی‌توانم. با تعجب به من نگاه کرد: چطور؟. گفتم: نمی‌دانم تمایلی برای این کار ندارم. مرا تکان داد و گفت: اما نباید از خیرش بگذری. این مسئله مهمی است. به او گفتم من این را می‌فهمم، ولی نمی‌توانم. گفت بیا مرا به سمت در هول داد. داخل شدم (سلطانی، ۱۳۹۵: ۶۷).

شخصیت اصلی داستان به دنبال انتخاب فردی برای برقراری رابطه جنسی است. پس از مدتی یکی از دوستان او به نام حسن فردی را برایش انتخاب و به نزد او می‌آورد. حسن با با اصرار از شخصیت محوری داستان می‌خواهد تا این دختر را انتخاب و با او ارتباط برقرار کند. او در برابر اصرار حسن مقاومت نشان می‌دهد. در واقع نوعی دلشوره و احساس گناه به او دست می‌دهد. در نهایت حسن او را به زور به سمت اتاقی که آن دختر در آنجا حضور دارد، هدایت می‌کند. از طرفی دیگر می‌توان به بی‌تصمیمی و عدم قدرت شخصیت داستان برای انتخاب را نیز پی برد، در حقیقت او مجبور به تصمیم‌گیری از نوع سرگردان می‌شود؛ چرا که عاملی از بیرون او را به تصمیم‌گیری مبنی بر رفتن به درون اتاق وادار می‌کند.

یالوم در مبحث تصمیم‌گیری به انواع تصمیم از نگاه ویلیام جیمز اشاره می‌کند و ضمن پذیرش تلویحی، آن را مبنای نظری خود قرار می‌دهد. از نظر جیمز تمامی تصمیم‌ها ذیل پنج گونه منطقی، ارادی، سرگردان، تکانه‌ای و تصمیم بر اساس تغییر چشم انداز قابل تقسیم هستند. اگر فرد برای رسیدن به تصمیم دلایل و جهات مختلف را در نظر بگیرد، تصمیم او منطقی است. نوع دیگر از تصمیم که با دخالت اراده آگاهانه شکل می‌گیرد، تصمیم ارادی است. اگر تصمیم‌گیری از سردرماندگی باشد و فرد اجازه دهد تا اتفاقی از بیرون او را به سوی یکی از شقوق هدایت کند، با تصمیم سرگردان مواجه هستیم. چهارمین نوع تصمیم نیز همانند مورد قبلی است. یعنی فرد دلیلی برای گزینش یکی از طرفین نمی‌بیند، اما به عکس تصمیم سرگردان، عاملی از درون او را به سویی خاص سوق می‌دهد. این تصمیم را تصمیم تکانه‌ای می‌نامند. آخرین نوع تصمیم که اغلب ناگهانی و حاصل تجارب خاص بیرونی و درونی است و

باعث ایجاد تغییرات اساسی در فرد می‌شود، تصمیم مبتنی بر تغییر چشم انداز نامیده می‌شود (مرادی، ۱۴۰۰: ۲۵۸-۲۵۷).

یکی از روش‌های انکار و نفی مسئولیت انتخاب، اجباری‌گری است. شخصیت داستان سعی دارد از وضعیتی که باعث ایجاد مسئولیت انتخاب شده، رهایی یابد. او در رفتار جنسی خود با نوعی اجبار مواجه می‌شود. زمانی که با درخواست حسن مواجه می‌شود، با بی میلی و رغبت او را پس می‌زند اما با اجبار غریزه درونی و نیز اصرار حسن به درون اتاق می‌رود. در روش اجباری‌گری فرد خود را تسلیم برخی غرایز و لذت‌ها می‌کند، تا حدی که عملاً زمانی برای ادراک احساس آزادی برایش باقی نماند. شیوه‌ای که فریب جاذبه لذت‌های غریزی آن قدر موجه می‌نماید که فرد به شکل درونی افتان می‌گردد تا از آزادی خود چشم پوشی کند (همان: ۲۵۶). او با اجباری که هر گونه انتخاب را از میان می‌برد، تلاش می‌کند تا از مسئولیت‌پذیری و انتخاب فرار کند. هر چند که خود مسئول این ملال و اجباری‌گری است؛ چرا که ابتدا او از حسن خواسته بود تا یک زن یا یک دختر را به خانه بیاورد. اضطراب ناشی از آگاهی مسئولیت انتخاب منجر به احساس گناه در نزد شخصیت داستان می‌شود. و همین احساس گناه باعث می‌شود تا با استفاده روش اجباری‌گری از پذیرش مسئولیت انتخاب سرباز بزند. تیلش احساس گناه اگزیستانسیال را ذیل اضطراب حاصل محکومیت قرار می‌دهد. اضطرابی که بر اساس نفس اخلاق انسان انسان و گناه آن را تهدید می‌کند. او بر نقش خود اعتراف‌گری اخلاقی در این مورد تأکید ویژه دارد: «هستی انسان فقط به او عطا نشده، بلکه از او مطالبه شده است. او نیز در برابرش مسئول است. به عبارت دیگر، اگر مورد سؤال قرار بگیرد، ناگزیر است پاسخ دهد که از خود او چه ساخته است» (یالوم، ۱۳۸۹: ۳۹۲). همین احساس گناه به گونه‌ای در روند تصمیم‌گیری اختلال ایجاد می‌کند که فرد سعی می‌کند به لطایف الحیل از زیر بار وضعیت‌هایی که در آن منجر به اتخاذ تصمیم می‌شود، بگریزد (مرادی، ۱۴۰۰: ۲۵۶).

۴-۴. انکار دلهره برخاسته از انتخاب و تصمیم‌گیری از طریق معاوضه یا چشم پوشی

حیاتنا قد انتهت.. لایمکن أن نعیش هكذا.. فی نهاییه قرینتا مستشفی کبیر... فیه تسکن زینب... کنت قد عرفت أنها نقلت إلى هنا.. وإنها الآن تنهی إجراءات الطلاق، سیده مرحه واسعة العلاقات. تقف فتیه عند رأسی. تصب فوق ظهري نیرانا من الغضب والتساؤل والرجاء. تمتلئ عینای بصورة لزینب.. أتمنی أن تترکني وتخرج لکی أبدأ یوما من حیاتی الجدیة الملیئة (الدیب، ۲۰۰۸: ۱۲۵ - ۱۲۹). ترجمه: زندگی ما تمام شده. نمی‌توانیم این گونه زندگی کنیم. در آخر روستا بیمارستان بزرگی وجود داشت که زینب در آن ساکن بود. فهمیده بودم که او به اینجا منتقل شده است. او الان اقدامات طلاق را تمام می‌کند. یک خانوم پر نشاط و دارای روابط بسیار بالا است. فتینه بالای سرم ایستاد و آتش خشم، پرسش و خواهش را بر من سرازیر کرد. چشمانم پر از تصویر زینب است. امیدوارم فتینه مرا رها کند و برود تا من زندگی جدید و سرشار خود را آغاز کنم.

شخصیت اصلی داستان «الحصان الأجوف» در مسیر بازگشت از روستای محل تولد خود، در اتوبوس عاشق و شیفته فردی به نام فتینه شده و با او ازدواج می‌کند. پس از مدتی در یک دادگاه مشغول به کار می‌شود. کارهای بسیار و شلوغی سر او باعث می‌شود تا کمی از همسرش فتینه

فاصله بگیرد. فتینه نیز از این موضوع ناراحت می‌شود. او برای عبور از این مشکل، فرزند آوری را پیشنهاد می‌کند اما او قادر به بچه دار شدن نیست، موضوعی که همسرش را آزار می‌دهد و باعث نگرانی و احساس پوچی و تنهایی او می‌شود. در نهایت شخصیت داستان به این نتیجه می‌رسد که به این گونه نمی‌توان زندگی کرد و به فکر طلاق می‌افتد. او در بیمارستان همان منطقه با فردی به نام زینب آشنا می‌شود و تصمیم می‌گیرد او را برای مدتی جایگزین همسرش فتینه کرده و با او وارد رابطه شود. یکی از روش‌های گریز از اضطراب انتخاب و تصمیم‌گیری، معاوضه یا چشم‌پوشی است. شخصیت اصلی داستان زمانی می‌تواند از فتینه همسر اول خود چشم‌پوشی کند که خوبی‌ها و حمایت‌های زینب را جایگزین او سازد. او نیز از حمایت‌های اغلب مادی زینب برخوردار می‌شود. هرچند که در برهه‌ای زمان نسبت به فتینه تعهد نشان می‌دهد. وقتی انتخاب یکی از دو حالت موجود در فرآیند تصمیم‌گیری باعث ایجاد اضطراب می‌شود، فرد طی فرآیندی ناخودآگاه تلاش می‌کند با جایگزین سازی بخش از دست رفته با انتخاب جدید، بر اضطراب خود غلبه کند (مرادی، ۱۴۰۰: ۲۶۷). شخصیت داستان در طول داستان دچار سرگستگی و سردرگمی نیز می‌شود. او پس از مدتی نمی‌داند باید فتینه را کلاً رها کند یا با او ادامه دهد. در واقع دل در گرو آتش عشق به زینب و خواستن فتینه دارد که این امر باعث سرگردانی او در انتخاب و تصمیم شده است.

۵. نتیجه

نقد روانکاوی این دو رمان بر اساس مؤلفه‌های روان درمانی یالوم هم در شناخت سبک و سیاق نویسندگی دو نویسنده و نحله فکری آنها مؤثر بوده است و هم به خواننده کمک می‌کند تا به عمق موضوع و درون نمایه اصلی دو رمان و اوضاع و احوال درونی و روانی شخصیت‌های موجود در آن پی ببرند. با بررسی صورت گرفته مشخص گردید مفهوم آزادی و شگردهای رهایی از اضطراب آن در رمان «زهر الیمون و قصص آخری» علاء الدیب بیشترین نمود را داشته و به رویکرد یالوم نزدیک تر بوده است. در واقع نویسنده این رمان بیشتر از صنع الله ابراهیم نسبت مسلمات هستی به ویژه آزادی و روش‌های درمان اضطراب ناشی از آن آگاه تر بوده و آن را در رمان خود متبلور ساخته است که این امر می‌تواند ناشی از نوع تفکر و میزان آگاهی آنها از این دغدغه‌ها باشد. همچنین می‌توان گفت با توجه به این که صنع الله ابراهیم مدتی را در زندان سپری کرده و نیز پس از خروج از آن با بی‌مهری‌ها و کم‌لطفی‌های اطرافیان مواجه شده، بیشتر به استفاده از مضامین تنهایی، پوچی و ناامیدی گرایش پیدا کرده است که این موضوع نیز باعث شده تا پارادایم آزادی و روش‌های انکار اضطراب آن در رمان او نسبت به رمان علاء الدیب کمتر به چشم بخورد.

در بخش آزادی گاهی شخصیت‌های دو رمان به ویژه رمان «زهر الیمون» در انتخاب و تصمیم میان دو یا چند دچار سرگستگی و حیران می‌شوند و می‌بایست دلهره انتخاب یک چیز را بر خود تحمیل کنند و یا به انتخاب قضا و قدر تن دهند و گاهی نیز خود را در آزادی و انتخاب یک مسیر و خواسته محق می‌دانند و برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند که در بعضی مواقع در

محقق ساختن این آزادی با بن بست و ناکامی مواجه می‌شوند و در برخی مواقع دیگر آزادی را برای خود به ارمغان می‌آورند. در قسمت راهکارهای مقابله با دلهره ناشی از آزادی و وجوه مختلف آن باید گفت شخصیت‌های دو رمان با اتخاذ شگردهایی نظیر قربانی بی‌گناهی و بنده و قضا و قدربودن، اجباری‌گری، از دست دادن کنترل و معاوضه (جایگزین‌سازی)، تکنیک‌های دفاع در برابر رنج و اضطراب برخاسته از آزادی و انواع آن را نمایان ساخته‌اند.

پی‌نوشت‌ها

۱. آرسن لوپن شخصیتی داستانی است که نخستین بار در مجموعه رمان‌های پلیسی / جنایی توسط موريس لوبلان نویسنده فرانسوی پدید آمد.

منابع

- ابراهیم، صنع الله، (۲۰۰۳م)، «تلك الراححة»، الطبعة الثالثة، القاهرة: دار الهدی.
- افضلی، علی و اعرجی فاطمه، (۱۳۹۴)، «خوانش اگزیستانسیالیستی رمان «ستاره آگوست» اثر صنع الله ابراهیم»، مجله ادب عربی، س ۷، ش ۱، صص ۲۳-۴۰.
- بلیافسکی، ولاد، (۱۴۰۱)، «آزادی، مسئولیت و درمان»، مترجم هاشمی شیرین و عبدالمجید کریمی، تهران: انتشارات ارجمند.
- پروینی و دیگران، (۱۳۹۴)، «الحرية الوجودية في الرواية العربية المعاصرة؛ دراسة في «أصابنا التي تحترق» لسهيل إدريس»، مجله اضاءات نقدية، السنة الخامسة، العدد التاسع عشر، صص ۳۹-۹.
- تصدیقی مؤخر، ندا و آباد، مرضیه (۱۴۰۱)، «بررسی تنهایی و راه‌های درمان آن در اشعار عدنان الصائغ بر اساس نگرش وجودی اروین یالوم»، مجله زبان و ادبیات عربی، س ۱۴، ش ۴، صص ۱۰۵-۸۶.
- الدیب، علاء الدین حب الله، (۲۰۰۸م)، «زهراللیمون و قصص أخرى»، القاهرة: دار الشروق.
- سلطانی، نیایش، (۱۳۹۵)، «آن بو»، تهران: انتشارات مروارید.
- عموری، نعیم و دیگران، (۱۳۹۹)، «تحلیل روانکاوی شخصیت و باورها در رمان النهایات عبد الرحمن منیف»، مجله ادب عربی، س ۱۲، ش ۴، صص ۷۹-۵۹.
- فلین، توماس، (۱۳۹۱)، «اگزیستانسیالیسم»، مترجم حسین کیانی، تهران: حکمت سینا
- قربانی، جعفر و همکاران، (۱۳۹۲)، «آزادی، عشق و مسئولیت پذیری»، مشهد: انتشارات فرا انگیزش.
- مای، رولو و یالوم، ارفین (۲۰۱۷م)، «مدخل إلى العلاج النفسي الوجودي»، ترجمة عادل مصطفى، المملكة المتحدة لبريطانيا: مؤسسة هندلوی.
- مرادی، ایوب، (۱۴۰۰)، «بررسی سرگشتگی و تصمیم در رمان جزیره سرگردانی بر اساس اصول روان درمانی اگزیستانسیال (آراء اروین یالوم)»، دوفصلنامه مطالعات داستانی، س ۷، ش ۱، صص ۲۷۲-۲۵۱.
- محسنی گردکوهی، فاطمه و موسوی گورابی، سپیده، (۱۳۹۹)، «تبیین مفهوم آزادی در عرفان و مقایسه آن با تعاریف رای در فلسفه غرب»، پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، س ۹، ش ۲، صص ۱۴۸-۱۲۵.
- محمدی بایزیدی، مجید و دیگران، (۱۳۹۵)، «بررسی مبانی وجود گرایی بر اساس پوچی قهرمانان در رمان «الحی اللآتینی» سهیل إدريس»، مجله زبان و ادبیات عربی، س ۸، ش ۱۴، صص ۱۸۱-۱۵۰.
- نجفی حاجیور، مهران، (۱۴۰۰)، «واکاوی رمانتسیم سیاه در رمان تلك الراححة»، مجله نقد ادب معاصر عربی، س ۱۱، ش ۲۱، صص ۱۰۶-۸۳.
- یالوم، اروین دیوید، (۱۳۸۹)، «روان درمانی اگزیستانسیال»، مترجم سپیده حبیب، تهران: نشر نی.
- یوسف ثانی، سید محمود و رضایی نیارکی، بنفشه، (۱۳۹۹)، «آزادی اگزیستانسیال از منظر اروین یالوم و عین القضاة همدانی»، دوفصلنامه پژوهش‌های عرفانی، س ۳، ش ۶، صص ۱۳۲-۱۱۷.
- Afzali, Ali and Arji Fatemeh, (2014), "Existentialist reading of the novel "Star of August" by Sanaullah Ebrahim", *Adab Arabic Magazine*, Q7, No.1, pp. 23-40.[In Persian].

- Al- Dib's, Aladdin Habollah, (2008), "Zahr al-Limon and other stories", Cairo: Dar al-Sharouq.[In Arabic].
- Amouri, Naeem and others, (2019), "Psychoanalytic analysis of personality and beliefs in the novel Al-Nahayat Abd al-Rahman Manif", Arabic Literature Magazine, Q12, No. 4, pp. 59-79. .[In Persian]
- Beliafsky, Vlad, (2022), "Freedom, responsibility and treatment", translated by Hashemi Shiri and Abdul Majid Karimi, Tehran: Arjmand Publications. .[In Persian].
- Flinn,Thomas,(2017), "Existentialism", translated by Hossein Kiani, Tehran: Hekmat Sina. [In Persian].
- Ghorbani, Jafar et al., (2012), "Freedom, Love and Responsibility", Mashhad: Fara-Motivish Publications.[In Persian].
- <https://karboom.io/mag/articles-> /خودشناسی چیست
- <https://tvf.ir/cause-of-obsession-and-inability-to-make-decisions>
- Ibrahim, Sona Allah, (2003), "Telk Al-Raeha", 3rd edition, Cairo: Dar Al-Hadi.
- May, Rollo and Yalom, Irfin (2017), "Introduction to al-Al-Halaf al-Nafsi al-Jujudi", translated by Adel Mustafa, United Kingdom of Great Britain: Hindawi Foundation.[In Arabic].
- Mohammadi Bayazidi, Majid and others, (2015), "Examination of the foundations of existentialism based on the absurdity of the heroes in the novel "Alhi al-Latini" by Sohail Idris", Journal of Arabic Language and Literature, Q8, No. 14, pp. 181-150. [In Persian].
- Mohsaei Gerdkahi, Fatemeh and Mousavi Gourabi, Sepideh, (2019), "Explaining the concept of freedom in mysticism and comparing it with the definitions of vote in Western philosophy", Journal of Literary Criticism and Rhetoric, Q9, Vol.2, pp. 125-148. [In Persian].
- Moradi, Ayoub, (2021), "Investigation of confusion and decision in the novel Wandering Island based on the principles of existential psychotherapy (Irvin Yalom's opinions)", biannual journal of fictionstudies, Q7, Vol.1, pp. 251-272. [In Persian].
- Najafi Hajivar, Mehran, (2021), "Analysis of black romanticism in the novel Talek al-Raeha", Contemporary Arabic Literature Review, Q11, No. 21, pp. 83-106. [In Persian].
- Parvini et al., (2014), "Al-Huriyyah al-Ajoodiyyah in modern Arabic fiction; A Study in "Iqsina al-Tahtharq" by Leshail Idris, Izaat Naqdiya Magazine, Year 5, Issue 19, pp. 9-39 .[In Arabic].
- Soltani, Niayesh, (2015), "An Bo", Tehran: Marwarid Publications.
- Tasdighi Moakhaar, Nada and Abad, Marzieh (2021), "Investigation of loneliness and ways to treat it in Adnan Al-Saegh's poems based on Ervin Yalom's existential attitude", Arabic Language and Literature Magazine, Q14, Vol.4, pp. 105-86.[In Arabic].
- Yalom, Irvin David, (2009), "Existential Psychotherapy", translated by Sepideh Habib, Tehran: Ney Publishing. [In Persian].
- Yousuf Thani, Seyyed Mahmoud and Rezaei Niarki, Banafsheh, (2019), "Existential freedom from the perspective of Ervin Yalom and Ain al-Qadat Hamdani", two-part journal of mystical research, Q3, Vol.6, pp. 117-132. [In Persian].